

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXV. ÉVF. 1943.

MÁJUS—JÚNIUS

3. FÜZET

Dávid Ferenc a magyar reformátor.

„... a rész nélküli egészet szét nem osztottam s a végezt a Végtelennel nyelvem összezavarni nem tudta.“

(Dávid Ferenc hitvallása a dévai börtönben.)¹

A XVI. század nevesebb magyar reformátorai között Ravasz püspök finom disztinkciója szerint Dávid Ferenc a „legérdekesebb”.² Magyar reformátori minőségében mindenesetre a legeredetibb és a legfontosabb. Már most, mintegy bevezetőül, lészögezhethünk annyit, hogy a reformáció által felfakasztott magyar szó, zsoltár és ballada mellett és azt kiegészítőleg Dávid Ferenc kinyilatkoztatja a magyar vallásos lélek évezredes megsejtését; az egy-Isten-hitet, az ősmagyar fogalmat tiszta jézusi, evangéliumi tartalommal töltve meg. Ez még világosabban annyit jelent, hogy az ősmagyarok egy-Isten-hitét, amit az ú. n. történeti kereszténység Szentháromsága a történelem alá szorított, de a magyar lélekből végkép ki nem irtott, Dávid Ferenc Jézus Mennyei-Atyjában fedezi fel s ezáltal megveti a fundamentumát a „magyar kereszténységnek”. Mély keresztény műveltséggel, páratlan bibliai tudással, de magyar látással és hittel, az élete alkonyán az egy igaz Isten mellett így vall a dévai börtönben: *„... a szülöttet az örökkévalóval féltem fölcserélni; elmémet rabbá tenni, a hamisat igazként hinni nem bírtam; Sabelius átkos tanát nem követtem s a megmérhetetlent, akit a mindenség befogadni nem tud, egy szűznek méhébe zárni átalltam, mert tagadtam, hogy Isten gyermekként sírjon, éhezzen és szomjuhozzék, irtózzék a fájdalomtól s rút halállal haljon meg; nyelvemet vakmerőleg, tiszta lelkemet hamisan szólva, beszennyezni szégyel-*

¹ Dr. Borbély I.: Unitárius polemikusok, stb., 20. old.

² Dr. Ravasz László: Gyülekezeti igehirdetés, 189. old.

tem; az igazat kimondtam, a nem igazat tagadtam; ezek az én bűneim, ez az én istentelenségem, ezek az én boldogtalanságomnak okozói.”³

Nem célunk életrajzot adni Dávid Ferencről, csupán a lelkében kibontakozó eszme útját jelöljük meg egy-két határkövel. Ezek sem dátumok. A lelki fejlődést, mint folyamatot, amúgy sem lehet rögzíteni, csak iránytmutató jelekkel érzékelteni.

Dávid Ferenc a mélyből indult el s a szellem szárnyán a legmagasabb csúcsockig ért fel. Ady Endre néhány verssora jellemzi őt a legszebben.

Volt „...mint minden ember fenség,
Északfok, titok, idegenség,
Lidérces messzifény,
Lidérces messzifény.”

Kolozsvárban a szülőváros ígérete ragadja meg a lelkét s mint a mondák sasmadara alatt, a lelke alján kigyúl az ősi fészek s a láng heve addig röpíti, míg élete fölemésztdök a martiromságban. Folyton hevülő és magasratörő ívelésének két fő alkatelemét próbáljuk megmagyarázni, azt az ősi lényegét, amelynek eredményeképpen előttünk áll *az ő magyarsága és az ő reformatori jelentősége*. Ezért a cím: *Dávid Ferenc, a magyar reformátor*.

Dávid Ferenc magyarságával kapcsolatosan nem célunk felölelni azt a roppant tényszövedéket, amit a „*magyar-mivolt*” jelent, nem hívjuk segítségül a tudományok összességét sem, hogy korszerű színeképet kapjunk róla. Az emberi lehetőség határain belől óvakodunk attól, hogy Dávid Ferenc magyarságát kiforgassuk a maga természetes állapotából, mert elevenen él bennünk a tudat, hogy ő egy nagy magyar-elindulás századában, de a XVI. században és nem a XX. században élt. Tagadhatatlan azonban, hogy magyarsága örökre rányomta bélyegét az erdélyi unitarizmusra. Ennek a magyar bélyegnek néhány eredeti vonását ragadjuk ki Dávid Ferenc életéből, helyesebben ezeknek a vonásoknak tükrében mutatjuk be az ő magyarságát, mint, amely végső következményeiben kihatással volt az egész nemzetre. Célunk tehát inkább gyakorlati, mint pusztán tudományos, elméleti.

³ Dr. Bórbély I.: Unitárius polemikusok, u. old.

Dávid Ferenc vérszerinti magyarsága dr. Borbély István részletekbemenő kutatásai alapján (L. Heltai G. 5. l., U. Polemikusok Magyarország. 15. l., stb.) ma már nyilvánvaló. Téves Pokolynak, Kanyarónak és a többieknek az állítása, kik szerint Dávid félig szász családból származott volna. A Dávid név Daudid vagy Dautit formájában „Kolozsvár magyar polgárságának 1453-ból való összeírásában” szerepel. A Dávid-család ezek szerint törzsökös magyar és kolozsvári. S hogy Dávid Ferenc e család-sarja, bizonyítja az 1564-es összeírás, amely a Franciscus Dautit nevet tünteti fel. Mindez ránk nézve nem fajbiológiai szempontból fontos. Nem a bizonyító erejében, hanem a következményeiben bír jelentőséggel. A származás kulcs Dávid Ferenc magyarságához. Ezen keresztül nyílik fel annak értelme. A nemzet legbensőbb énjéből való kibontakozás, az alulról való feltörés, a mélység tiszta értékének megcsillanása az ő magyarsága. A drága gyöngy a mélység titkos méhében kapja meg az utánozhatatlan sáppadt szint és lényegét. S így van a próféta és prédikátor is, ki „de profundis” hallja Isten hangját visszacsendülni azoknak a lelkében, akik vele egy-test és vérszerinti közösségben élnek s innen emeli a hangot; a panaszost vagy örvendezőt, a bizonytalan vagy bizonyossággal teltet az Ég trónusa felé. Itt gyűjt mécslángokból máglyatüzet, hogy megvilágosodjék a közösség útja Isten felé. Nevezük Dávid Ferenc magyarságát hárminek; ösztönös megérzésnek vagy tudatos magatartásnak, társas viszonyulásnak vagy lidérces messzefénynek, állapotnak vagy alkalmazkodni tudásnak, szerepkörnek, sorsvállalásnak vagy isteni küldetésnek, mindezek alján ott vibrál vagy feszül a vérközösség, a származás ereje. Intuitív megérzésében, tiszta látásában benne van a magyarsága... Luther Márton reformátor volt, de német reformátor. A történelem dialektikájában, ha az apró történések felszíni vetületei alatt a mély okokat nézzük, ő a római tézissel szemben felállította a germán antitézist. Nincs okunk és jogunk feltételezni, hogy a magyar lutheránusok ne tisztelnék, ne szeretnék őt igaz emberi tisztelettel és szerctettel, bár mint érdekességet megemlítjük, hogy szivesebben nevezik magukat „evangélikusoknak”, mint „lutheránusoknak”, mégis Luther elsődlegesen és maradéktalanul a germán népeké. És ez nem von le Luther

nagy emberi értékéből és munkájából semmit, sőt! A germán lélek benne és általa ajándékozta meg az emberiséget a reformáció csodás gondolatával. Ezzel párhuzamosan, amint előző dolgozatainkban is kifejtettük, a magyar vallásos génusz Dávid Ferencben a vallás-szabadság magasztos eszméjét adta a keresztény világnak. Ime az ő reformatori jelentőségének tagadhatatlan magyar vonása.

Ezt a magyarságot, sajnos, évszázadok során elsikkasztották Dávid Ferenc reformatori jelentőségéből, nyilván az unitárius vallás mostoha sorsa miatt. Magyar irodalomtörténeti fontosságát, — olvassuk csak a Rövid magyarázat-át vagy a prédikációit! —, rendkívüli szónoki képességének magyarformáló erejét, — gondoljunk a kerek-kövön tartott beszédére, melynek hatására Kolozsvár város lakossága unitárius s következésképpen magyar lett! —, teológiájának derűs optimizmusát, melyben a bűnös, értéktelen, báb-emberrel szemben a bízó, fejlődő jó ember eszménye kap szerepet, ki Istennek nemcsak képmása, gyermeke, de munkatársa is, elhallgatták, félremagyarázták, sőt esetenként kigúnyolták. Martiromságát tudatosan vagy tudattalanul vallásos megszálottságnak tulajdonították. Még ma is találkozunk megjegyzésekkel és utalásokkal, amelyek magukban hordják a mult elfogult szellemét, — ezekkel dolgozatunk második felében fogunk foglalkozni, — de itt-ott töredezik a jég, az egyoldalú szemlélet vastag jégkérge Dávid Ferenc személye és munkássága körül. A mi századunk, hasonlóan a XVI. századhoz, a nagy magyar elindulás százada és nem kétséges, hogy a jelen század alkalmas és hivatott arra, hogy rokonszenves tárgyilagossággal mérje fel a XVI. század lényegét. A felmérés nemcsak átértékelő művelet, hanem továbbfejlesztő, kiteljesítő munka. Rajtunk, unitáriusokon a sor, hogy Dávid Ferenc szellemi hagyatékán, mint alapon, továbbfejlesszük a magunk mély-magyarságát s azt a nemzet közkincsévé tegyük. Erre kötelez nemcsak a szellem-történet folytonossága, annak tisztelete és ápolása, hanem az a belső szubjektív kapcsolat, mely minket évszázadok szenvedésein és áldozatain keresztül az ő alkotásához, mint legszentebb örökséghez fűz.

S hogy a munkánk alaposabb legyen, a magyar eredetből adódó értékek mellett, hadd emeljünk ki még egy vonást,

amely szemléltetőbbé és teljesebbé teszi előttünk Dávid Ferenc magyarságának fontosságát. Ez a vonás a XVI. századi magyar öneszmélésnek egyik legszebb és legbészédesebb bizonyossága. Valami csodás megézés, önmagunkra találás ez, mely azt sugta Dávid Ferencnek, hogy *a reformáció szellemi párvialalában meglátásaink szempontjából, alkotásaink tökéletességét illetően egyetlen külföldi tekintélynél sem vagyunk kevesebbek!* Nem vagyunk a Nyugat lelki táplálékának utánkérdőzői, alárendeltjei, vértelen, improduktív függvényei, hanem a kölcsönös viszonyban élők elkötelezettjei. Ezt a bélyeget hordjuk szívünkben és homlokunkon. A kapást adással, a nyereséget haszonnal fordítjuk vissza, mert tudjuk, hogy az európai közösség nemcsak arra kíváncsi, hogy mit ad nekünk, hanem főleg arra, hogy mit kap tőlünk.

A nagyváradi Disputációt megelőző hetek forróságában élt Erdély népe. Méliusz és Dávid Ferenc lázasan készülődött a sorsdöntő mérkőzésre. Ki-ki előre lefektette a maga feltételeit, kívánságait, hogy azt a Fejedelem elé terjessze. Méliusz mintegy záradékkul azt kívánta, hogy a vita menete és eredménye külföldi akadémiák elé terjesztessék döntés végett. Dávid Ferenc ennek ellentmondott és ebben az ellentmondásban benne vibrált a magyar öneszmélés feszülő ereje. Tagadhatatlan, hogy Dávid Ferencet külső körülmények is befolyásolták az állásfoglalásában. A külföld — Jakab Elek szavaival élve — az ő peres ellenfele volt, jól tudta tehát, hogy milyen sors vár az ő felfogására ott, ahol Serveto máglyájának kecernyés füstje még a levegőben terjengett. Viszont azzal is tisztában volt, hogy a Fejedelem megértő támogatására idehaza biztosan építhet, mégis ennél több állott előtte, amikor azt ajánlotta, „hogy ők (Méliusz és Dávid) vitatkozzanak s az ítéletet hagyják a hallgatókra és az Istennek tüzére, mely megpróbálja az aranyat, ezüstöt és polyvát”.⁴ Mi vezette Dávidot erre? Magabízása rendkívüli tehetségében, amellyel hallgatóságát olyan gyakran elragadta, meggyőzte, vagy az igazságba vetett tántoríthatatlan hite? Lehet, hogy mind a kettő... De Dávid Ferenc magatartásában volt valami abból a féltő szeretetből, amellyel a madár a saját fészkéhez; a földhöz, a

---

⁴ Jakab E.: Dávid Ferenc emléke, 137. old.

népéhez s a szárnyrakelő eszméhez ragaszkodik. Nem hiúságból, de élet-halálra szóló elhivatásból. Milyen megvetés tárgya az a madár, amely hűtlen lesz a fészkéhez!

Szent István a kereszténységet idegen szerzetesekkel erőszakolta a magyarságra, a reformáció lutheri formáját szász kalmárok hozták hazánkba s a továbbterjesztésben is több idegen teológus és misszionárius tevékenykedett, idegen szellemi központok táplálták, irányították a reformáció mozgalmát s ők kérték számon az eredményeket szerte a hazában s a magyar reformátorok is csak utánczóik voltak a külföldnek el egészen Dávid Ferenc unitárius fellépéséig, akin keresztül megszólalt maga a magyar lélek s felállította sajátos mondanivalójának mérlegét és tekintélyének mértékét. Dávid Ferenc leke külföldön kezdte el a lázas töltekezést, de szent terhével „hazaérkezett”, hogy hazulról induljon el a tiszta jézusi evangélium arány hídján Isten felé. Vajjon tisztában vagyunk-e az egyszerű szavak roppant jelentőségével, amikor felzendül az ajkunkon a dicséret; „... *itt hazánkban, bérc ölében, a nép szívében vert gyökeret hitünk...*” Vajjon megérezzük-e benne Dávid Ferenc magyarságának örök visszhangját és biztatását; „lelkünkben gyökeret vert hitünk”-nél fogva egy népnél sem vagyunk alábbvalók!? Mert ez a Dávid Ferenc magyarságának öröme és tanulsága. Amint a megelőző dolgozatunkban már leszögeztük, hitünkben alkottunk mi is európaiat, sőt az akkori Európánál keresztényibbet, mert a Szent Bertalan éjszakákra, az eretnek-üldözésre és inkvizícióra a vallásszabadsággal feleltünk!

*

Ez a csodás felelet Dávid Ferenc reformátori mivoltának lényegéhez és jelentőségéhez vezet. Miben áll ez? Röviden: *az igazság szakadatlan keresésében s a megtalált igazság feltétlen szolgálatában.* Abban a törekvésben, amely a szellemi és lelki törvények alapján, isteni szándék szerint, valami „egészet” akar kihozni az életből. Luther és Kálvin csak féltig ment el, Dávid Ferenc „az egész akarta” megtenni. Az ortodox protestantizmus megmaradt a dogmai kereszténység alapján s csak olyant hajlandó „reformátornak” elismerni, aki ezen az alapon, a rendszert nem érintve, inkább gyakorlati, tehát rész-megoldásokra törekszik. Mi unitáriusok, a dogma-

mentes kereszténység hitvallói az egész rendszer felülvizsgálását sürgetjük. Elvünk és célunk az örök reformáció. Lényeges tehát a különbség közöttünk és nem csodálható, ha a túlórali megnyilatkozásokban Dávid Ferencet sehosem találjuk az ú. n. reformátorok sorában, holott a dolgok természetéből önként folyik, hogy neki legalább is Luther Márton mellett van a helye; a kezdeményező és betetőző, az elindító és kiteljesítő reformátori munkásság értelmében.

Féja Géza neves magyar író szavával élve, Dávid Ferenc valósággal „végigsietett a felekezeteken”, hogy mint a művész, ki mind tökéletesebb alkotásokra törekszik, életművét; az unitarizmust befejezhesse. Féja lényegében elfogadja dr. Borbély István felfogását, ki ezt a fejlődést teológiai szempontból Dávid Ferenc *antitrinitárius, objektív unitárius* és végül *szubjektív vagy tiszta unitárius* hitének nevezni. Dávid teológiájában tehát fejlődés észlelhető *a lutheri és kálvini formától Serveto hitfelfogásán keresztül a tiszta unitárius meggyőződésig.* (L. A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században.)

Dr. Iván László: „Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében” című dolgozatában elveti dr. Borbély felfogását, mint olyant, amely számításon kívül hagyja a lélektan s Dávid fejlődésének rugóit pusztán a teoretikumban, a teológia elvont világában keresi. Szerinte Dávid Ferenc reformátori pályafutása a „vallásos embertípusban” keresendő, ki egy vallásos elménysorozaton keresztül jut el végső meggyőződéséig.

Stavasz László szerint Dávid Ferenc „... típusa annak a kornak, amely lázasan kereste az igazságot és típusa azoknak a keresőknek, akik sohasem találják meg azt, amit keresnek, mert nem a találat a fő náluk, hanem maga a keresés. Pályafutása éppen ezért tragikus; megható őszinteséggel, tiszteletre méltó bátorsággal és nemes önfeláldozással futott, botorkált, szárnyalt vagy támolygott eszményei után, de mivel végzetes volt az út, amelyre lépett, az szükségképpen a dévai vár börtönébe vezetett.” (L. Gyülekezeti igehirdetés elmélete, 189. old.)

Makkai László történetíró „Kolozsvár a magyar történelemben” című dolgozatában Dávid Ferenc „nyugtalan” lel-

kületében találja meg a rejtélyt, amely őt szakadatlan s mondhatni szélsőséges újításokra ösztönözte és a dévai börtönbe kényszerítette. (L. Egy magyar város ezer esztendeje.)

Balázs Ferenc, Ravasz Lászlóval szöges ellentétben, Dávidnál épp a „találást” kárhóztatja, mondván, hogy valami nics rendjén az olyan ember logikájában, aki a tegnap szentnek hitt dologgal ma hareba tud keveredni s a ma épített ol-tárt holnap lerombolja. Szerinte a keresőnek csak az örök keresés lehet a célja, mert ha talál, ellentmond önmagának. (L. Erdélyi csillagok.)

Ime egy színes csokor az elütó véleményekből egybekötve. Napjaink protestáns nézetei ezek, amelyek fényesen igazolják, hogy milyen nagy a bizonytalanság Dávid Ferenc reformátor útja körül. Mennyire szubjektív, igen gyakran félreértelmezett alapon áll a mi ítéletünk róla. Összeszedtük ezeket, mert fel akarjuk hívni az illetékesek figyelmét egy kiáltó szükségességre, *egy könyvre, amely Dávid Ferenc írásaiból, minden kommentáló, értelmező magyarázat nélkül, világosan megmutatja az ő lelki és szellemi fejlődését, reformátori pályafutását, de összegyűjtöttük e nézeteket azért is, hogy dolgozatunk további fejtegetéseiben a maguk helyén röviden megválaszoljuk.*

Aláírjuk Féja és dr. Borbély felfogását, hogy Dávid Ferenc reformátori munkájában vitathatatlan fejlődés észlelhető. És ez a fejlődés nem futás, botorkálás, szárnyalás, támolygás (Ravasz), nem is rapszódikus megvilágosodás (dr. Iván), hanem egy fokozatos lelki kibontakozás a jézusi, evangéliumi világ elnyerése felé, egy folytonos törekvés az egészlet-akarársra. Dávid Ferencet ebben a törekvésben két tényező befolyásolta: *a kora és a lelkiülete.*

Olyan korban élt, amikor az „Isten lelke” cseppfolyós állapotban tartotta a gondolatot, hogy ebből a forró, végnélküli hullámból, mint ringó bölcsőből kialakuljon a vajudó új világ képe. Dávid Ferenc nem sietett végig a felekezeteken, mert hiszen a felekezetek akkor még mind nem is léteztek s a meglévőknek sem voltak meg a tisztán kialakult határai. A felekezeti lényeg későbbi századok kijegecesítő munkájának az eredménye. Dávid Ferenc tehát nem ingadozásból, nem jellem gyöngeségből cserélte a felekezeti hovatartozását, mint

más a ruháját, hanem a reformáció fejlődésének tiszta útját követte. Azt is mondhatnók, hogy egy személybe, a saját életébe sűrítette az egész reformációt. Az egészet akarta.

A felekezeti határok hiányára különben klasszikus példa Bornemisza Péter esete, akiről sokáig nem tudták megállapítani, hogy evangélikus-e vagy református? Dávid Ferencel kapcsolatban itt még csak azt szögezzük le, hogy valóságos csoda, tehát „ugrás” lett volna, ha ő katolikusból egyenesen unitáriussá fejlődik. A fejlődés isteni törvénye nem tűr ugrást a természetben s így neki végig kellett járnia azt az utat, amely a később kialakult lutheránus és református felekezetekhez vezette. Ezzel a megállapításunkkal egyben válaszolunk Ravasz Lászlónak és Balázs Ferencnek. Dávid Ferenc közbeeső útjának állomásai mutatják, hogy az ő kereső lelke talált is, azonban minden találás alapja lett egy újabb keresésnek, mert ő az „egészre” törekedett. S hogy végkép megtalálta az igazságot, bizonyítja az, hogy meghalt érte. Az emberi lélek pusztá keresésért nem szokott martiromságot vállalni.

A keresés maga sem volt futás, botorkálás, szárnyalás és támoltygás az eszméi után, hanem egy fokozatos és mondhatjuk harmónikus és következetes magatartás eredménye. Egy lelki kibontakozás, lelki fejlődés. Hasonlítsuk csak össze a reformátusok által kiadott *Modus Concordiae* egy passzusát, amelynek szövegében dr. Borbély szerint is az akkor még református Dávid Ferencre ismerünk, az ő későbbi megnyilatkozásaival s megtaláljuk bennük a céltudatos magatartást, összhangot és következetességet. A *Modus Concordiae* nevezett kitétele így hangzik: „... *titeket komolyan és sietve figyelmeztetünk, hogy mi azoknak a számából vagyunk, akik másokat, ha Isten ígéből jóra intenek, örömmel követünk*”. A vallásszabadságban megtisztul és kibomlik ez a gondolat: „*Í-ki azt a vallást kövesse, amelyet leginkább szeret*”. Az 1579. február 24-én Tordán tartott zsinat határozatában megpecsételődik. Az idevonatkozó rész így szól: „*A világnak nincs semmi oka azok ellen támadni, akik az eltemetett igazságoknak a sötétségből előhozásában fáradsz*”. (L. Ker. M. 49. K. 4. és 287. old.)⁵ Az uton lévő, a csúcsra felért s az

⁵ Dr. Borbély I.: A magyar unitárius egyház hitelvei, stb.

igazságért martiromságot vállaló Dávid Ferenc megnyilatkozásai ezek. És az, aki élete nagy fordulópontjain ennyire következetes tudott lenni önmagához és a keresett és megtalált igazsághoz, nem botorkált, nem futott, szárnyalt vagy tá-molygott, hanem haladt, fejlődött.

Haladása valóban belső nyugtalanságból táplálkozott. Ez a nyugtalanság azonban nem volt a pajkos gyermek izgékony-sága, nem is az álmodozók és kalandvágók szertelen csapongása, hanem annak a lelki magasfeszültségnek az eredménye, mely minden emberi fejlődésnek az előfeltétele, amely nélkül az ember az ő életmegnyilvánulásaiban nem tudna Istennek munkatársa lenni, nem tudna újat alkotni, létrehozni. Nézzünk csak szét a tudományban, művészetben, erkölcsben és vallás-ban és tüstént meglátjuk, hogy a fejlődés érdekében a „nagy nyugtalanok” tettek a legtöbbet. Galileo nyugtalansága a föl-döt mozdította ki sarkából, Kopernikus, Kepler forradalmasi-totta a csillagvilágról vallott nézetünket, Newton felnyitotta szemünket az isteni törvények grandiózus rendszerére. Marco Polo, Columbus, André, Amudsen egy csomó ismeretlen tit-kot tárt fel földünkről, az ő nyomukban ezer és ezer felfedező, mind megannyi hős, el egészen a névtelen katonáig, ki a ha-záéri adja életét, vagy a névtelen orvosig, ki önmagába fecs-kendezi a haláltokozó szérumot, hogy a szimptomákat tanul-mányozza, — amint Munkácsy Mihály valóságosan megfeszít-tette önmagát, hogy személyes élményén keresztül a keresztre-feszítés főséges tragikumát annál jobban érzékeltesse — és sok-sok millió alkotja a „szent nyugtalanok” azon csoportját, akik kiemelték az emberiséget a naív tudatlanság, primitív szépség és erkölcsi tökéletlenség völgyéből az élet emelkedet-tebb virányaira.

Ha mindezek bűne megbocsátható, akkor csodálkozva kér-dezzük Makkai Lászlótól, miért annyira engesztelhetetlen Dávid Ferencsel szemben, ki a fentiekhez hasonló munkát vé-gezte el a vallás területén? Mi, unitáriusok teljes tudatában vagyunk annak, hogy tisztultabb vallásos életszemléletünket pont Dávid Ferencnek és a hozzá hasonló „nyugtalanok” munkájának és áldozatának köszönhetjük. Mi nem tartjuk profán dolognak a vallást a fejlődés szempontja alá vonni. Nem szégyeljük primitív eredetét, de gyönyörködünk krisz-

tusi magasságában. A mi „üdv történetünk” nem a Genézis első könyvével kezdődik, hanem az emberiség sejtelmes évezredeivel és nem zárul le a Jelenések könyvével, mert nem tudjuk elképzelni, hogy miért hallgatott Isten évezredekken keresztül s miért nyilatkozott ki csupán egy népnek, a zsidó népnek? Sejtelveink szerint Isten a magyar népnek is kinyilatkozott, kijelentett és kijelent ma is, mint minden népnek, jár nagy bánatunkra az idők viharai nagyobbrészt elmosták az ő kijelentésének nyomait, csak egy-egy lelet-töredék mutatja, hogy évezredekkel ezelőtt a magyar lélekben miképpen ölelkezett a véges a Végtelennel. Bátorságunk van leszögezni, hogy a kereszténység *egy*, de *nem egyetlen* a világvallások között. A kereszténység nem tökéletes, csak törekszik, hogy azzá legyen. Ezért szükséges az örök reformáció gondolata és munkája az örök fundamentum, a tiszta jézusi tanítások alapján és azok szellemében.

S mindez azért van, mert Dávid Ferenc „nyugtalan” lelke fölszabadított a dogmák kötött igájából s lehetővé tette, hogy ne „sub specie ecclesiae”, hanem „sub specie aeternitatis” szemléljük a valóságot, vagyis mind többet és többet fogjunk át az élet egészéből, mert a mélyebb életérzés és a tisztább látás gazdagabb hittel ajándékoz meg s közelebb visz Istenhez.

Dávid Ferenc hite korának és lelki adottságainak hatása alatt fejlődött ki, de ez az egyéni hit-kifejlődés egyetemes isteni törvényt zár magába. E világon minden az „egészre”, a kiteljesedésre törekszik. Az alaktalan ásvány a kristály formáját keresi, a vezérhajtástól megfosztott csemete sebtiben két vagy három vezérhajtást növeszt ki magából, mert küzd a csonkaság, félbemaradottság ellen, mert kiterébélyesedett koronájú fává akar nőni, az elvágott ujj sebének begyógyítására az egész szervezet lázas tevékenységbe kezd. Minden, de minden kiteljesedésre törekszik. És így van ez a lélek világában is. Jézus az egyik gyönyörű példázatában Istenországát a kereskedőhöz hasonlítja. A kereskedő drága gyöngyöket vásárol. Mindenik érték, mindenikből sugárzik öröm és boldogság feléje és mégis egyik sem az igazi. Sokat vásárol és sokat ad el, de amikor az igazira rátalál, bár roppant nagy az ára, habozás nélkül mindenét eladja, hogy megvásárolhassa azt. Félve-remegve kebelébe rejti, kimondhatatlan a boldog-

sága, mert érzi, hogy magához ölelte az Istenországát. Elragadtatva kiált föl: „*az egészet akartam és meggleltem!*” Ebben a példázatban világosan láthatjuk Dávid Ferenc reformátori jelentőségét s unitárius önmagunkat, ahogyan hitünkben a teljeseget, az egészet akarjuk.

De éppen Dávid Ferenc nyomán az „egészet” akarjuk magyarságunkban is. Mondják, hogy a bécsi döntés Erdély nagy költőjét, Reményik Sándort az egyik fővárosi szanatóriumban érte. Amikor meghallotta az eredményt, sajátos fájdalmas hangján csupán ennyit mondott: „én az egészet akartam”. S ebből a fájdalomból egy kötet vers született meg ugyanezzel a címmel.

Magyarország, Európa nagy szíve, csonka. A Mindenható törvénye alapján tudjuk, hogy *fél szívvel nem lehet szeretni, fél karral nem lehet ölelni, fél lélekkel nem lehet áldani, örülni és boldog lenni* . . . Ezek a gondolatok kísértenek és köteleznek bennünket, amikor Dávid Ferenc magyarságára és unitarizmusára emlékezünk. Eltűnődünk e gondolatok felett s tüstént felvetődik a kérdés, vajjon támadnak-e prófétái és messiásai e népnek és e vallásközösségnek, hogy az örök „egész” felé vezessék? Önként kínálkozik a válasz: Isten még a kövekből is támaszthat prófétákat, mert hiszen annyi vér csurgott ezen a tájon, hogy minden kis rögéből egy-egy messiás vagy próféta támadhat.

Simén Dániel.

Az elhivatott Laotse bölcseletében.

Irta: GYULAI ZOLTÁN.

Az unitárius irodalmi társaságban tartott Laotse-felolvasásom után egy figyelmes hallgató azt a kérdést tette, hogy mit kell valójában érteni az „elhivatott” (Berufene) szó alatt, amit én a „nemes”, a „szent” szókkal fordítottam. „Ugyanis, ha ez a szentekre vonatkozik, akkor ebből egy átlag ember nem vehet magára semmit. Ha pedig egészen közönséges emberekre vonatkozó tételek vannak ezalatt, akkor miért kell ilyen régi bölcselőkre visszanézni; valójában a mai fejlett tudomány és iskolázottság mellett érthetetlen volna, ha ilyen messzire kellene mennünk tanácsokért.”

Körülbelül ez a rövid foglalata, amit egy őszinte ember nekem mondott, szinte bírálatként a felolvasásom tárgyára vonatkozólag. Én igen hálás vagyok azért a pár szóért, mert igen jellemző dolgokra világított rá. Nevezetesen arra, hogy egy gondolatkörnek egy jól ismert fogalma egy másik gondolatkörben felnőtt embernek nem olyan magától értetődő, azaz hogy milyen különbségek lehetnek egyes kultúrák között. — Így aztán éppen az az érdekes dolog történhetik és történik is meg, hogy egy bizonyos — bár magas — kultúra emlőin felnőtt emberek olyan ízeket találnak egy-egy idegen kultúra nagy szellemeinél, ami részben vonzza lelküket, sokszor azonban nagyon át is hangolja vagy megtermékenyíti őket. Éppen így történhetnek egyes, nagy autochon kultúrák kölcsönhatásai.

Éppen emiatt örömmel próbálom meg a feltett kérdésre válaszolva — mert hiszen még sokan érzik valószínűleg ugyanezt a kérdést — az „elhivatott” (Berufene) fogalmán megmutatni azt, hogy ezekhez a gondolatokhoz nekünk is lehet közünk és csupán egyéniség kérdése, hogy azokból köznapilag értékesíthető szempontokat szűrjünk le magunknak.

Ami a német „Berufene” szó értelmét és magyar fordítását illeti, tudnunk kell azt, hogy itt csak valamit jelezni aka-